

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Arkeolojik Açından Az Bilinen Bir Yöre: Tunceli
An Archaeologically Lesser Known Area in Eastern Anatolia Region: Tunceli

Umut PARLITI¹

Kenan ÖNCEL²

Nilüfer PARLITI³

Geliş Tarihi: 25.05.2017 / Düzenleme Tarihi: 30.06.2017 / Kabul Tarihi: 03.07.2017

Özet

Tunceli'de yürütülen geçmiş araştırmalarda insana ait ilk ayak izleri Paleolitik Döneme kadar uzatılmıştır. İnsanların avcılık-toplayıcılıktan yerleşik yaşama geçişle başlayan kültürel sürecin bu zorlu coğrafyada Neolitik Döneme veya hemen sonrasında Kalkolitik Döneme kadar uzandığı belirlenmiştir. Ülkemizin en çok merak edilen ancak en az araştırılan bu gizemli yöresinde, höyüklerin araştırılması ve kazılarının yapılması gerekmektedir. Coğrafi konumu nedeniyle göç yolları üzerinde yer alan Tunceli'nin arkeolojik çalışmalarının artması ile kültürel geleneğin Doğu Anadolu'da nasıl geliştiği konusunda yeni bilgiler elde edilecektir. Kültürel geleneğimizin gizemini içinde saklayan Tunceli yöresindeki arkeolojik yerleşimler hala insanlık tarihini değiştirecek bir çok gizemi içerisinde barındırmaktadır. Bu yerleşimlerin çanak çömleği, mimarisi, ocakları, metal eserleri ve adını sayamadığımız bir çok eseri aslında dili olmayan tarihi şahitlerimizdir. Bu buluntular ışığında kültürümüzün yayılımı, bölgeler arası ilişkileri ve gelişimi konusunda değerlendirmeler yapabileceğiz. Biz bu çalışma da geçmiş yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalarda elde edilen sonuçları ve son zamanlarda yörede yürütülen arkeolojik araştırmalarla elde edilen sonuçları bir arada değerlendirmeye çalışacağız. Böylece uzun zamandır sessizliğe bürünen yörenin arkeolojisi derleme halinde tekrar kaleme alınmış olacak ve ileriye yönelik çalışma stratejileri sunması açısından önemli bir çalışma olacaktır.

Çalışmamızda doğru sonuçlara ulaşmak için iki temel kurala dikkat edilmiştir. Bunlardan ilki literatür çalışmaları ikincisi ise 2017 yılı itibarıyla resmi kayıtlardaki son verilerdir. Yapılan literatür çalışmaları aslında Tunceli ili için ne kadar az çalışma yapıldığını gözler önüne sermiştir. Yörenin güney sınırında, sınırlı bir alanda baraj çalışmaları nedeniyle yapılan küçük çaplı sondaj çalışmaları dışında iç kesimlerde herhangi bir kazı çalışmasının yapılmamış olması bu durumun sonucudur. Bu çalışmalardaki raporlar Tunceli yöresinin kültürel değerlerinin tamamını temsil etmemektedir. Çünkü Tunceli'nin iç coğrafyası, Paleolitik dönemleri aydınlatacak çok sayıda mağaraya ve Historik, Prehistorik Çağları aydınlatacak çok sayıda höyüğe ev sahipliği yapmaktadır. Şuan için yüzey araştırmalarından elde edilen veriler elbette bu yörenin prehistorik çağlara kadar uzandığını göstermektedir. Yapılacak kazılarla birlikte bu çağlar içerisinde kendine özgü kültürel dokuları olan insanların yaşamlarından izlere ulaşılabilecektir. Belki farklı mimari yapılar, ocaklar, seramikler, süs eşyaları yapan, farklı dili, dini olan uygarlıkların kalıntılarına ulaşılabilecektir. Anadolu Arkeolojisi'nde eksik kalan coğrafi halkanın tamamlanması ile bir çok eksik bilgi arkeoloji literatürüne eklenecektir. Şuan için bilinen arkeoloji ve tarih akışının yönünü değiştirecek bilgilere de ulaşılabilecektir. Son zamanlarda bilim dünyasında bu yörenin araştırılması için artan bir istek bulunmaktadır. Bu istek resmi kurumlarda çalışan arkeologlarda da bulunmaktadır. Çalışmamızın doğru sonuca ulaşmasında uygulanan ikinci yöntem bu arkeologların emeklerinden elde edilen bilimsel, sayısal ve görsel kaynaklara dayanmaktadır. Makalenin yazarlarının il genelinde gerçekleştirdikleri kültürel varlıkların sayısallaştırma çalışmalarından elde edilen veriler değerlendirilerek kaleme alınmıştır. Arazi çalışmalarında ziyaret edilen merkezlerin coğrafi koordinatları alınarak haritaya işlenmiştir. Bu merkezlerin yüzeyinden elde edilen arkeolojik malzemeler literatür kaynakları taranmak suretiyle değerlendirmeye alınmıştır. Zorlu ve zahmetli geçen günlerden sonra elde edilen verilerin istatistiksel dökümü yapılmış ve bu makalenin yazıları ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Doğu Anadolu Bölgesi, Tunceli, Arkeoloji, Arkeolojik Sit, Kültür Varlıkları.

¹ Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum, Türkiye.
E-Posta: umutparliti62@gmail.com

² Arkeolog, Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tunceli, Türkiye.
E-Posta: candeniz62@hotmail.com

³ Arkeolog, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü, Erzurum, Türkiye.
E-Posta: nymphenil@gmail.com

Abstract

In the partial works that were performed in Tunceli, the first foot traces that belonged to humankind were extended to Paleolithic Period. The cultural process that began with humans settled for a permanent life style from hunter and gatherer life style was determined to extend to Neolithic Period or just after that, Chalcolithic Period on this rough geography. Burial mounds must be analyzed and archeological excavations must be carried out in this mysterious district which is the least searched and the most wondered location of our country. With an increase of archeological excavations in Tunceli that is located on the migration roads due to its geographical location, new information can be obtained about how cultural tradition developed in East Anatolia. Archeological settlements in Tunceli City that hides mystery of our cultural tradition still cover many important mysteries that might change the history of humanity. Pottery, architecture, ovens, metal objects and many other objects of these settlements are indeed unspoken historical witnesses for us. In the view of these findings, we will be able to make evaluations about spread of our culture, inter-regional communications and developments. We consider the historical locations in Tunceli district as analysis subject in this study.

In our study, two basic rules for reaching the correct results have been taken into account. The first one among them is the literature and the second one is the latest data according to the official records as of 2017. The literature studies, in fact, have revealed that, considerably little number of studies has been carried out for the Tunceli province. The fact that there has been no excavation carried out in the interior parts other than the small sized drilling excavations made on a small area because of the dam construction in the southern part of the region is the result of this situation. The reports in these studies do not represent the whole of the cultural values of the Tunceli region; because, Tunceli's inner geography is the home to many caves that will enlighten the Paleolithic Period and numerous mounds that will enlighten the Historic and Prehistoric Periods. Currently, the data obtained from the researches on the surface show that this area reaches to as far as the Prehistoric Ages. Together with the future excavations, traces from the lives of people, who had their own cultural texture in those eras, will be reached. Probably, the traces of the civilizations that have different architectural structures, furnaces, ceramics, ornaments, and different languages and religions will be reached. With the completion of the geographical circle that has missing parts in Anatolian Archeology, many missing information will be added to the literature of archaeology. Also, the information that will change the direction of the archaeology currently known and the course of the history can be reached. Recently, there has been an increasing desire in the scientific world to investigate this area. This desire is also present in the archaeologists of the official institutions. The second method for our study to reach the correct results is based on scientific, quantitative and visual sources obtained as the result of the efforts of these archaeologists. The data obtained from the studies regarding the digitization of the cultural assets carried out around the province by the authors of the article were evaluated and written. The geographical coordinates of the centers that were visited during the field studies were taken and marked on the map. Archaeological materials obtained from the surfaces of these centers have been taken under evaluation by scanning the sources in the literature. The statistical inventory of the data obtained after tough and troubling days was made and the scripts of this article were formed.

Keywords: East Anatolia Region, Tunceli, Archeology, Archaeological Site, Cultural Assets.

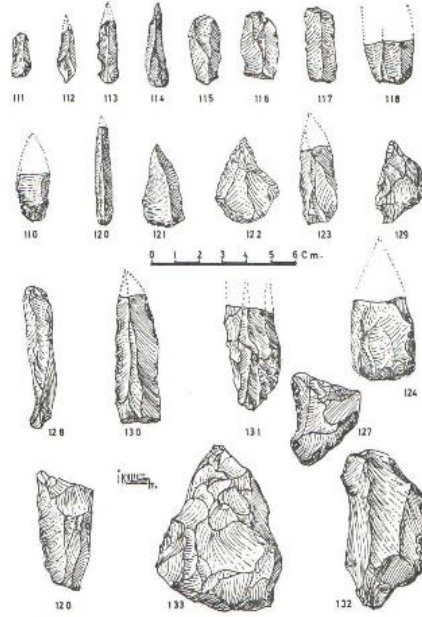
Tunceli'nin Arkeolojik Açısından Potansiyeli ve Geçmiş Araştırmalar

Doğu Anadolu Bölgesinde kapsamlı arkeolojik araştırmalar yapılmadan önce iklimi, zorlu hayat şartları ve bölgenin dağlık yapısından dolayı çok geç dönemlerden başlayarak insan toplulukları tarafından yaşam alanı olarak tercih edildiği düşünülüyordu. Ancak, Doğu Anadolu Bölgesinde yürütülen yüzey araştırmalarında ve kazılarda tespit edilen verilerden yola çıkarak çok eski çağlardan beri insan topluluklarının bu bölgede yaşadığı anlaşılmıştır (Erzen, 1986: 3-5). Bu araştırmalarda özellikle Tunceli yöresinde Paleolitik Çağ'a ait arkeolojik kalıntıların bulunmasıyla bölgenin en erken çağlardan itibaren insanların dikkatini çektiği anlaşılmıştır (Kökten, 1974: 1-2; Yalçınkaya, vd. 1987: 30). Bu coğrafyanın arkeolojik bulgular açısından zengin olmasının sebepleri arasında doğal sığınakların çok olması, orman, bitki örtüsünün zenginliği (Huntington, 1902: 301, 306), av hayvanlarının bolluğu, kısaca iklim ve coğrafi şartları sayılabilir (Yalçınkaya, 1985: 429; Yigit, 1995: 233-234; Yıldırım, 1997: 10). Su altında kalmış fakat arkeolojik yönden araştırmaları tamamlanmamış olan Munzur Vadisi ve kıyı şeridinde yapılan gezilerde Pınarlar-Pulur Höyüğü, Karhane Kaya Mevkii, Çataksu, Kilise Köy, Harlar Mevkii, Bendi Keli Mevkii, Topraklık gibi yerleşme yerleri ve höyüklerin varlığı tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde Pınarlar Pulur Höyük'te⁴ Orta Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik devirlere ait bulgulara ulaşılmıştır. Diğerlerinin ise Erken Tunç Çağ ve Demir Çağ yerleşimleri olduklarının belirtilmesi, yörenin yazı öncesi ve hemen sonrası dönemlerin anlaşılmasında önem arz etmektedir (Esin, 1974a: 109).

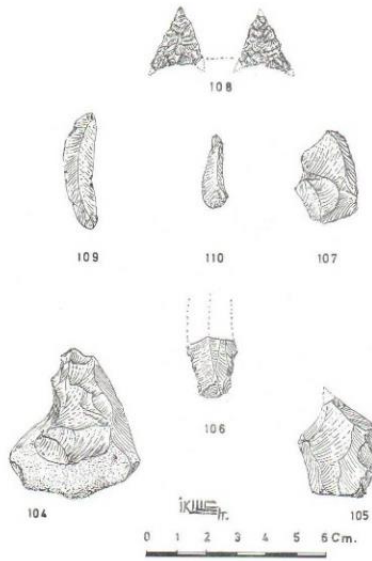
Bölgede İ.Kılıç Kökten ve diğer bilim insanları tarafından yapılan yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen bilgilere göre Alt (MÖ 1.5 Milyon- 80.000), Orta (MÖ 80.000-30.000) ve Üst Paleolitik (MÖ 30.000-15.000) evrelerin üçü de yaşanmıştır

⁴ Esin'in Pınarlar-Pulur Höyük olarak değerlendirmeye aldığı bu merkez günümüzde Pınarlar Kaynar Höyük olarak adlandırılan yer olmalı.

(Kökten, 1971: 14-15; Koşay, 1971: 128; Kökten, 1976: 2-3; Yiğit, 1995: 233-234; Sevin, 1997: 15). Yani insanlık serüveninin en dip tarihi bu yörede ve çevre yerleşimlerde kendine yer edinmiştir. Hatta yörenin içerisinde kalan Öğrendik Köyü Madler Mevkiinde ele geçen çakmaktaşlarından kaba yongalı aletler, yontuk çakılların Paleolitik Dönem ve öncesi (Eolit) çağ insanlarının burada çalıştıklarını ve aletlerini yaptıklarını gösterdiği belirtilmektedir. Kökten, Elazığ-Pertek arasında bulunan Karataş Kayaaltı Sığınağı'nda gerçekleştirdiği sondaj çalışmasında Üst Paleolitik Çağa ve Erken Tunç Çağına ait malzemelerin ele geçtiğini raporlamıştır (Kökten, 1972: 2, Lev. 4.2- 9, 10), (Şekil. 1-2). Yöre genelinde uzun bir süre sessizliğe bürünen arkeolojik veriler Urartularla birlikte tekrar kendini göstermiştir. Elazığ-Pertek arasında Tanrıvermiş Kalesi'nin Erken Tunç Çağından sonra Urartu Döneminde yerleşim görmesi buna örnek olarak gösterilebilir (Bahar, 1989: 503). Yöre içerisindeki arkeolojik veriler olan höyükler, kaleler, mezarlar, mimari parçalar ve seramikler – Çalıözü/Vasgirt, Kaleköy, Elti Hatun Kaya Mezarı, Efkar Tepesi Höyük, Şahverdi- Urartuların bu yöreye verdikleri önemi göstermektedir (Schäfer,1977: 250-251; Sevin, 1989a: 50; 1989b: 457, Resim.44; Danık, 2001: 12, Sevin, 2005: 383)⁵.

Şekil 1. Karataş Kayaaltı Sığınağı: Üst Paleolitik Çağ taş aletleri (Kökten, 1972: Lev.10).

Şekil 2. Karataş Kayaaltı Sığınağı: Erken Tunç Çağına ait taş ve obsidyen aletler (Kökten, 1972: Lev.9).

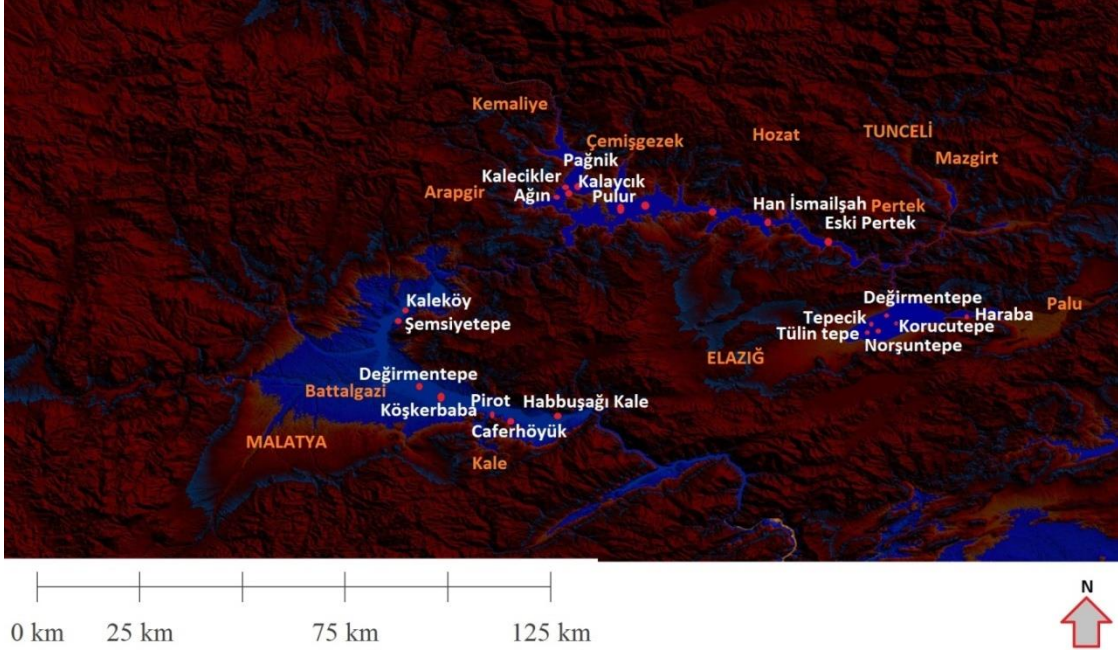
⁵ Söz konusu yerleşimlerin detaylı açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Tunceli yöresi, maden rezervleri bakımından son derece zengindir. Bölge içerisinde madenin kullanılmaya başlandığı Kalkolitik Çağ'dan (M.Ö.5500) itibaren bu yörenin de bölgeler arası göçlerde, ticari, kültürel ve sosyal etkileşimde önemli bir alan haline gelmeye başlamış olduğu söylenebilir. MÖ 3. bin yıllarında bu etkileşimin yoğun biçimde sürmekte olduğunu gösteren kanıtların bulunduğu belirtilmektedir. Bu kanıtlardan bir tanesi bölgeler arası ticaret ile ilişkilendirilmektedir. Ticaretin gelişmesinin en önemli nedenlerinden birisi ise Tunceli'nin hemen güneyinde bulunan Altınova'daki yerleşmelerin birer metal işleme merkezi olmasına bağlanmaktadır (Aktüre, 1997: 102-103.). Bu bölgenin Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya, İran ve Orta Anadolu ile Güney Akdeniz bölgeleri arasında yakın ilişki içerisinde olduğu belirtilmektedir (Uçankuş, 2000: 475). En erken dönemlerden itibaren Tunceli'nin yerleşim yeri olarak seçildiğini ve kendi coğrafi sınırlarının dışıyla sürekli iletişim halinde olduğu arkeolojik verilerle ispatlanmaya çalışılmaktadır. Yukarıda sözünü ettiğimiz bu iletişimin kesintisiz olarak devam ettiği ve Demir Çağın başlarından (MÖ 1.200 civarı) itibaren bu yörede önemli arkeolojik merkezlerin olduğunu söylemektedir. İletişimin uzak diyarlara kadar uzandığına örnek olarak Demir Çağı için tipik olan çanak çömleğinin en yakın benzerlerinin Kuzeybatı İran'daki Geoy Tepe'de A tabakasında bulunmuş olması verilmektedir. Tunceli İli, Ovacık İlçesinde Orta Çağ'dan beri devam eden belirli mezar anıtı geleneğinin (koçbaşı mezar gibi) özelde Geoy Tepe'de (Esin, 1974a: 112) genelde ise Azerbaycan, Karabağ, Nahçıvan, Kafkasya'da (Danık, 2004: 19) varlığının biliniyor olması bu iletişimin yakın zamana kadar devam ettiğini göstermektedir. Söz konusu bu uzak diyarlarla iletişim halinde olan Tunceli'nin yeraltı kaynakları olan kurşun, gümüş, arsenikli bakır ve bakırdan işlenmiş ve işlenmemiş çeşitli maden eserleri ticaret kolonileri vasıtasıyla güneyde geniş bir pazar bulmuş olmalı. Muhtemelen bu yörede yer alan bazı gümüş ve bakır kaynakları bölge madencileri tarafından da bilinmekteydi (Yakar, 1985: 270).

Arkeolojik açıdan en az bilgiye sahip olunan hatta "*tam anlamıyla bir bilinmez*" olarak tabir edilen Tunceli yöresinde bilimsel yöntemlerle kazısı yapılan tek yerleşim Pulur/Sakyol Höyük'tür (Işıklı, 2011: 30, 178). Bu yerleşim Tunceli İline 45 km., Çemişgezek ilçesine ise 20 km. mesafede bulunmaktadır. Yüksek tepeli, fazla büyük olmayan bir höyüktür (Koşay, 1970: 139). Erken Tunç Çağ (yaklaşık MÖ 3.000- 2.000) verilerinin ele geçtiği bu merkez 120x75 m. boyutlarında olup, 20 m. yüksekliğe sahiptir (Whallon ve Kantman, 1970: 5, Grup: XII, Pulur). Ancak kazı çalışmalarında, sadece 11 m. sinin kültür katı olduğu diğer kısmın yüksek seki olduğu belirlenmiştir. Yapılan ilk araştırmalarda höyükte, Geç Kalkolitik- Erken Tunç Çağ I yerleşiminin söz konusu olduğu belirtilse de (Koşay, 1970: 140) kazılar neticesinde en erken yerleşimcilerin Geç Neolitik- Erken Kalkolitik dönem içerisinde burayı iskân için seçtikleri belirlenmiştir (Koşay, 1971: 99; Koşay, 1972: 127-128). Pulur/Sakyol'un Erken Tunç Çağı katlarında açığa çıkartılan her biri iki dikdörtgen odadan oluşan mimari yapıların (Anadolu Tipi Mimari Yapı) çağdaşı olan Ahlatlıbel'de (Ankara) ve Demircihöyük'de (Eskişehir) de açığa çıkartılmıştır (Fidan, 2013: 113-114). Bu odalar içerisinde bulunan at nalı şeklinde ocaklar, mimariyi ayakta tutan taş temeller ve kerpiç duvarlar dikkat çekicidir. Bu veriler Erken Tunç Çağı I toplumunun ulaştığı ustalığı yansıtmaktadır. Mimari unsurlar dışında zanaatkar ustalığını yansıtan metalürjik ve seramik üretimin varlığı da dikkat çekicidir (Erarslan, 2006: 82). Pulur/Sakyol'un bu yapı katında sağlam yapılarla birlikte yörenin ölü gömme geleneklerini yansıtan ilk insan iskeleti de bulunmuştur. Hocker (cenin) pozisyonunda gömülen bireyin yanında ölü hediyesi olarak birkaç kabın bırakıldığı raporlanmıştır (Koşay, 1970: 140). Pulur/Sakyol Höyük içerisindeki yerleşimlerde ve hemen güneyinde bulunan Norşuntepe (Hauptmann, 1982: 17-18; Frangipane, 2003: 23), Tepecik (Esin, 1974b: 48-49), Arslantepe (Palmieri, vd. 1998: 115) gibi yerleşimlerin içerisinde ve mezarlarında ele geçen altın, gümüş, bakırdan yapılmış mücevherler ve silahların üretim açısından tamamen yerel ustalara ait oldukları ancak bazı özellikler açısından Transkafkasya etkisi gösterdiği belirtilmektedir. Bu toplulukların Transkafkasya dışında Suriye-Mezopotamya ile ticari bağlarının bulunduğu ve muhtemelen Anadolu Yüksek Yaylalarındaki zengin kaynaklara endeksli olarak ticari ilişkilerin gerçekleştiği düşünülmektedir (Erarslan, 2006: 82).

Yeni Araştırmalar Işığında Tunceli Arkeolojisi

Toros Dağ sırasının kuzeyinde kalan Tunceli'nin tarihi geçmişine ışık tutan höyüklerin önemini kavrayabilmek için hemen güneyinde bulunan Elazığ- Malatya Bölgesi höyükleri büyük önem arz etmektedir. Çünkü şuan için onlardan elde edilen sonuçlar bizlere referans olmaktadır. Bu bölge yerleşim arkeolojisinin anlaşılmasında önemli ipuçları sunmaktadır. Bölgede 1970'lerde yürütülen Keban Barajı ve Karakaya Barajı çalışmaları neticesinde birçok höyük tespit edilmiş, bunların çok azı kazılmış, ne yazık ki çoğu bütün bilinmezlikleriyle sular altına gömülmüştür. Bu çalışmaları yürüten bilim insanları kısmen de olsa Tunceli'ye yönelik yüzey araştırmaları yapmışlardır. Söz konusu bu bölgenin Kalkolitik Çağ'dan itibaren Suriye, Mezopotamya, Transkafkasya ve Orta Anadolu ile yakın ilişkiler geliştirdikleri tespit edilmiştir (Şekil 3).

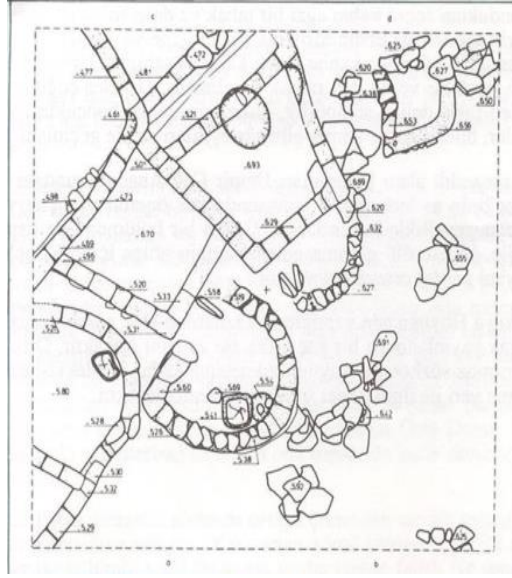

Şekil 3. Keban ve Karakaya Barajı kapsamında Tunceli İli ve Güneyinde tespit edilen Höyükler (Harita Eyüp Caner tarafından çizilmiştir).

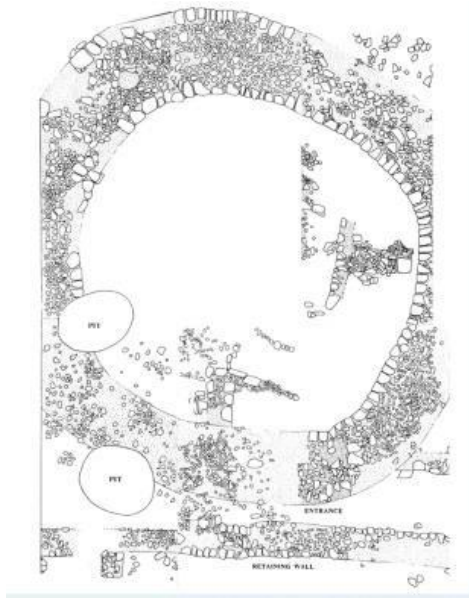
Tunceli'nin en çok bilinen ve kazısı yapılan höyüğü bugün sular altında kalan yukarıda sözünü ettiğimiz Çemişgezek Pulur/Sakyoğ'dur (Koşay, 1971: 99-100). Bu merkezden elde edilen zengin ve bulgulara dayanılarak yörenin aslında arkeolojik geçmiş anlamında büyük bir potansiyel taşıdığı (Işıklı, 2011: 30) ve uzak diyarlarla bin yıllar öncesine dayanan iletişim ağına sahip olduğu söylenebilir. Bu merkezin bilinen buluntularının benzerlerine –mimari, seramik, ocak gibi- Norşuntepe (Elazığ), Arslantepe (Malatya), Dilkaya'da (Van) daha doğuda Amiranis Gora (Gürcistan), Elar (Ermenistan), Baba Derviş (Azerbaycan), Yanıktepe, Ravaz, Yakhvalı'da (Kuzeybatı İran) da (Yaylalı, 2008: 168-172) ulaşılmıştır (Şekil 4-5, 6-10)⁶. Ancak Tunceli'de bu süreçten sonra kazı çalışması yapılmamış hatta bilim dünyasının bilmediği birçok höyük, yerleşim kazısı yapılmadan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Şuan için resmi kayıtlara göre⁷ Tunceli İli ve İlçelerinde toplamda 125 adet kayıtlı taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. **Tunceli merkezde** 5 adedi arkeolojik sit, 4 adet mezarlık, 1 adedi çeşme, 3 adedi ise idari alan olmak üzere toplam 13 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. **Çemişgezek'te** 1 adedi tarihi yol, 5 adedi köprü, 1 adedi idari alan, 4 adedi camii, 4 adedi kaya mezarı, 2 adedi hamam, 1 adedi medrese, 2 adedi türbe, 1 adedi çeşme, 2 adet mezarlık, 2 adedi kilise, 5 adedi konut olmak üzere toplamda 38 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. Bunlardan Çemişgezek Mağaraları'nda yapılan araştırmalarında prehistorik zamanına kadar uzanan buluntularının ele geçtiği belirtilmiştir. Çemişgezek ile Pulur arasında Yeniköy çevresinde Hüyetepe üzerinde yapılan çalışmalarda Kalkolitik, Tunç, Roma dönemlere ait verilerin ele geçtiği raporlanmıştır (Kökten, 1971: 13-14). **Pertek'te**, 5 arkeolojik sit, 7 mezarlık, 4 cami, 2 çeşme, 2 kale, 2 türbe, 1 köprü, 1 idari yapı, 1 doğal varlık, 1 kilise, 1 şapel olmak üzere 27 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. Pertek'de 1969 yılında yapılan yüzey araştırmasında Yeniköy tarlalarında Paleolitik Çağa ait çakmak taşı aletler ele geçirilmiştir (Kökten, 1971: 15). Yeniköy Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda Erken Tunç Çağına tarihlenen yapı katlarına ve bunlar içerisinde önemli buluntulara – çakmaktaşı, kemik, tunç eserler-ulaşılmıştır (Koşay, 1976: 177-181, Lev. 117. 1-13). Kültür varlığı açısından önemli bir yere sahip **Mazgirt'te** toplamda 19 adet tescilli kültür varlığı bulunmakta: 7 arkeolojik sit, 2 cami, 1 hamam, 2 türbe, 3 mezarlık, 1 kilise, 2 çeşme. **Hozat'ta** toplamda 10 adet tescilli kültür varlığı bulunmakta: 1 arkeolojik sit, 1 kaya mezarlığı, 3 mezarlık, 1 türbe, 1 kilise, 1 şapel, 1 hamam, 1 çeşme. **Ovacık'ta** toplamda 5 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. Bunlar 2 arkeolojik sit, 1 doğal sit, 2 mezarlıktan oluşmaktadır. **Nazimiye'de** toplamda 4 adet tescilli kültür varlığı bulunmakta: 1 arkeolojik sit, 1 mezarlık, 1 cami ve 1 idari yapı. **Pülümür'de** 6 mezarlık, 1 hamam, 1 köprü ve 1 camiden oluşan toplamda 9 kültür varlığı bulunmaktadır. Tunceli'nin hemen güneyinde bu sayı yüzlerle ifade edilirken, her tarafı tarih kokan Tunceli ilimizde bu sayının oldukça az olması üzüntü vericidir. Keban kazıları esnasında günlük geziler sonucunda varlığından bahsedilen bu yerleşimlerin bugün ne durumda oldukları belli değildir. Hatta birçoğunun yeri kaybolmuş ve tarih sahnesinden silinmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki bu yerleşimler Türkiye Arkeolojisi için önemli bilgiler içermektedir. Bir an önce çalışmalar yapılmalı ve baraj suları altında kalmadan, kaçak kazılar, yollar, su yolu, inşaat malzemesi vd. amaçlarla tahribatlar yapılmadan önce belirlenip dünya mirasına adları yazılmalıdır.

⁶ Makalede kullanılan resimler Nilüfer PARLITI ve Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI'nın arşivinden alınmıştır.

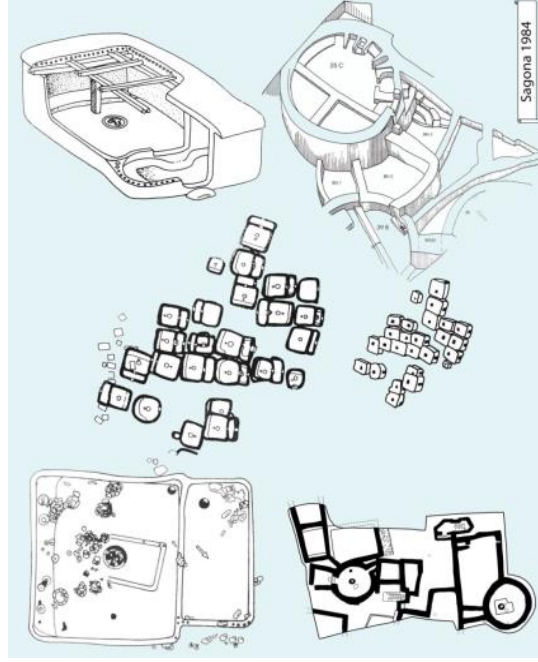
⁷ Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan Nilüfer PARLITI'ya ve Tunceli İl Kültür Müdürlüğü'nden Kenan ÖNCEL'e paylaştığı bilgilerden dolayı teşekkür ederiz.

Şekil 4. Tunceli Pulur-Sakyol'un Transkafkasya etkili mimarisi.

Şekil 5. Van- Dilkaya'nın Transkafkasya etkili mimarisi.

Şekil 6. Güney Kafkasya'nın Erken Transkafkasya Mimarisi

Şekil 7. Tunceli-Pulur Sakyol'un Karaz Seramikleri

Şekil 8. Van Karagündüz Höyük Karaz Seramikleri

Şekil 9. Van Müzesinden Karaz Seramikleri

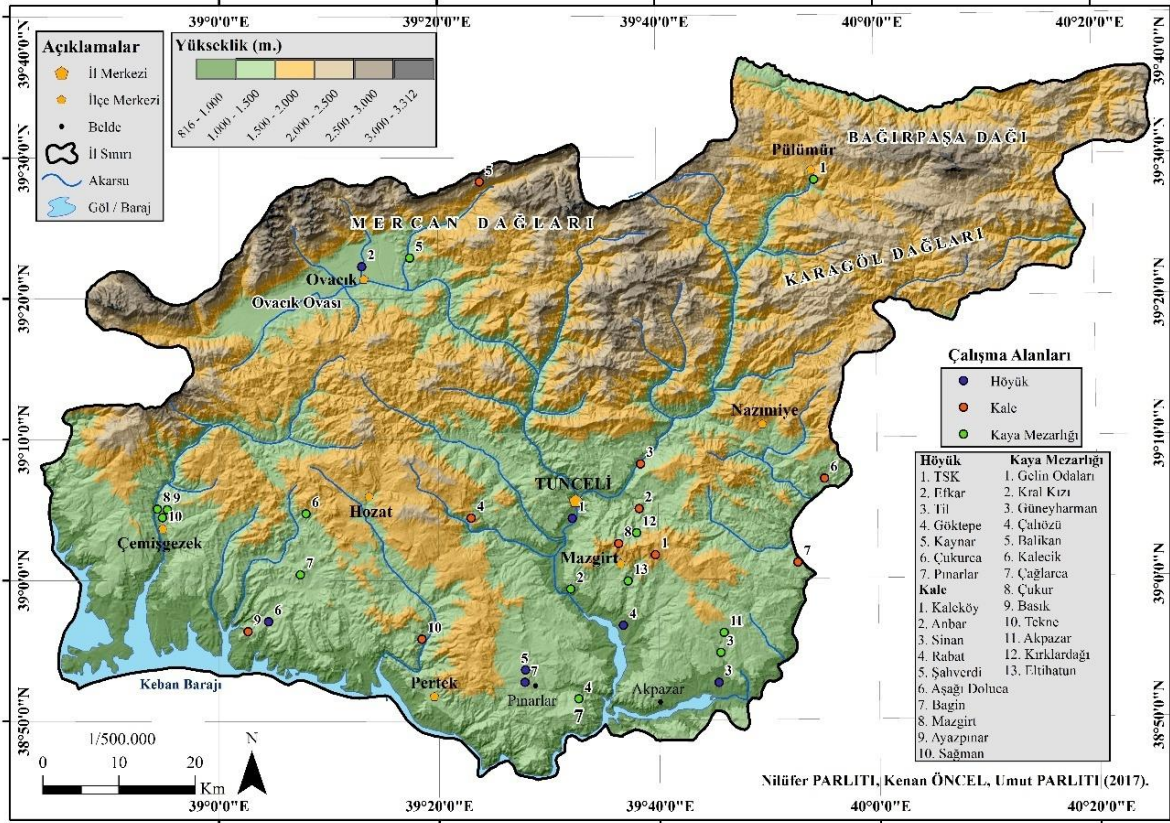

Şekil 10. Erzurum Karaz Höyük'ten Karaz Seramikleri

Tunceli İl Kültür Müdürlüğü'nden Arkeolog Kenan ÖNCEL'in ve Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Arkeolog Nilüfer PARLITI'nın yürüttüğü özverili çalışmalarda çok sayıda arkeolojik yerleşim kültür tarihimize eklenmiş, bunun yanı sıra varlığı bilinen ancak coğrafi koordinatları alınmayan, fotoğrafları bulunmayan arkeolojik yerlerin belgelenme (sayısallaştırma) çalışmaları yapılmıştır (Şekil 11). Örneğin Uzunçayır Barajı kenarında yer alan Kral Kızı Mağarası (Şekil 12) çevresinde Erken Demir Çağa tarihlenebilecek yivli, el yapımı seramikler dışında prehistorik⁸ döneme tarihlenecek malzemeler (obsidyen, çakmak taşı alet) ele geçirilmiştir (Şekil 13). Diğer önemli merkez Tunceli Merkez Atatürk Mahallesi eski meslek yüksekokulunun bahçesinde yer alan höyük (TSK Höyük) yerleşimidir (Şekil 14). Üzerinde prehistorik döneme tarihlenebilecek – tunç çağı boyalı seramik parçaları, obsidyenler, çakmaktaşı aletler, taş aletler, dilgiler, kesici aletler- buluntuların ele geçmesi oldukça önemlidir (Şekil 15). Ancak höyüğün yakın zamanda mezarlık olarak kullanılması, kaçak kazıların yoğunluğu ve barajın etkisiyle neredeyse yok edildiği görülmektedir. Pertek İlçesi sınırlarında kalan Çukurca Höyük, Çukurca Köyüne bağlanan yolun solunda kalmaktadır. Çevreye hâkim bir konumda olup batı tarafı anakayaya dayandırılmıştır (Şekil 16). Yüzeyde yoğun miktarda kalın cidarlı kırmızı, kahverengi, gri astarlı amorf nitelikte seramik parçaları bulunmuş olup seramiklerin bir kısmının el yapımı bir kısmının ise çark yapımı olduğu belirlenmiştir (Şekil 17). Höyüğün güney eteğinde düzgün olmayan taşlardan örülmüş duvar izine rastlanılmıştır. Yüzeyde bulunan parmak baskılı, dışa dönük ağız kenarlı, kalın cidarlı, kaba yapılı mallardan buranın şuan için Demir Çağı'nda yerleşim alanı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Pertek İlçesinin diğer yerleşimi olan Pınarlar Kaynar Höyük, 2011 tarihinde sit sınırları içerisine dâhil edilmiştir (Şekil 18). Yüzeyden toplanan seramikler höyüğün Erken Tunç Çağı, Erken Demir Çağ ve Orta Demir Çağ'da yerleşim görmüş olabileceğine işaret etmektedir (Şekil 19). Obsidyen ve çakmaktaşı aletler de prehistorik bir yerleşimin olabileceğini göstermektedir. Kazılması durumunda yörenin Erken Demir Çağ yerleşimlerinin özellikleri hakkında önemli ipuçlarının edilebileceği bir yerleşimdir. Pertek İlçesinin Pınarlar Köyünde yer alan Kaletepe Höyük ise 150x100 m. boyutlarında orta ölçekli bir höyüktür. Tepelik bir yükseltiye konumlanan höyük ovaya hâkim olduğu noktadan stadele yaklaşık olarak 9 m. yüksekliğe sahiptir (Şekil 20). Höyük yüzeyinde açığa çıkan mimari yapılar dikkati çekmektedir. Mimari yapılar şekilsel açıdan Orta Demir Çağ özelliği sunsa da kazılar yapılmadıkça bunu doğrulamak mümkün değildir. Höyükte daha erken yerleşimlerin olması da

⁸ Yazı Öncesi

olasıdır. Yüzeyde toplanan yivli seramikler bu duruma işaret etmektedir (Şekil 21-22). Pertek ilçesi Pınarlar bucağında yer alan Çalıözü/Vasgirt kaya mezarlarının kullanımı Urartu dönemine (Orta Demir Çağ) kadar uzatılmaktadır (Danik, 2001: 12, 15), (Şekil 23). Ancak burada yapılan son çalışmalarda Orta Demir Çağa tarihlenecek arkeolojik malzemeye ulaşılamamıştır. Ele geçen kırmızı öze sahip kaba yapılı, saman ve taşçık katkılı kaba amorf mallar ve tek tük ele geçen sırlı yeşil amorf seramik parçaları daha çok Orta Çağ'a işaret etmektedir. Çalıözü Köyünün bulunduğu vadinin hemen karşısı yakasında, aynı düzende yapılmış kaya mezarları bulunmaktadır. Bu durumda çevrede çok büyük arkeolojik bir yerleşimin olması beklenmektedir. Ancak şuan için bu yerleşimin nerede olduğu tespit edilememiştir.

Şekil 11. Tunceli il sınırları içerisinde tespit edilen arkeolojik yerleşimler.

Şekil 12. Kral Kızı Mağarası.

Şekil 13. Kral Kızı Mağarası çevresinde bulunan seramikler ve obsidyenler.

Şekil 14. Atatürk Mahallesi, Eski Meslek Yüksek Okulu Bahçesinde (TSK Lojmanları) yer alan höyük.

Şekil 15. Atatürk Mahallesi, Eski Meslek Yüksek Okulu Bahçesinde (TSK Lojmanları) yer alan seramikler ve obsidyen.

Şekil 16. Pertek Çukurca Höyük.

Şekil 17. Pertek Çukurca Höyük'ün seramikleri.

Şekil 18. Pertek Pınarlar Kaynar Höyük.

Şekil 19. Pertek Pınarlar Kaynar Höyük seramikleri.

Şekil 20. Kalatepe Höyük.

Şekil 21. Kalatepe Höyük seramikleri

Şekil 22. Kalatepe Höyük seramikleri

Şekil 23. Pertek Çalıözü Kaya mezarlarından bir örnek.

Tunceli İli, Mazgirt İlçesi, Akpazar Beldesi, Kuşçu Mahallesinde bulunan Til Höyük, Tunceli'nin geçmişini yansıtan önemli merkezlerden biridir. Tunceli- Elazığ yolunun yaklaşık 1 km. güneyinde, köyün 1 km. kadar uzağında yer almaktadır. Ulaşım açısından kolay bir yola sahip olan bu yerleşim 1996 yılında 1. derecede arkeolojik sit olarak kabul edilmiştir. Fakat bugüne kadar herhangi bir arkeolojik kazı çalışması yapılmamıştır. Til Höyüğü'nün üst kısmında kaçak kazılar sonucunda açılmış çukurlar tespit edilmiştir. Bunun dışında höyük nehir taşkınları ile tahrip olmaktadır (Şekil 24). Yerleşimin yüzeyinde toplanan baskı bezemeliler, yivli seramik parçaları ve el yapımı amorf seramik örneklerini Demir Çağına işaret etmektedir (Şekil 25). Mazgirt Göktepe Höyük, Tunceli- Elazığ Karayolu üzerinde Göktepe Köyü'nün yaklaşık 500 m. güneyinde yer almaktadır. Nehrin yol açtığı tahribatla birlikte tahminen 300x250 m.lik çapa, 15 m.lik yüksekliğe sahip, büyükçe bir höyüktür (Şekil 26). Höyükteki kaçak kazılar ve yoğun tahribatın yarattığı kesitlerinden yoğun bir iskâna sahip olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 27). Yüzeyde toplanan boyalı seramik parçaları, iyi pişirilmiş ince cidarlı amorf seramikler, meyvelik olarak tanımlanan iç bükey seramik parçaları ve obsidyenler Tunç Çağına, kaba yapılı, dışa taşkın dudaklı az pişmiş, yoğun katkılı olan seramik parçaları Demir Çağı ve sonrasına işaret etmektedir (Şekil 28-29). Obrukbaşı Kaya Mezarları ise Mazgirt İlçesi Güneyharman-Karabulut-Obrukbaşı Köyleri üçgeninde yer alan vadide bulunmaktadır. Kaya mezarları 2011 yılında 1. derecede arkeolojik sit olarak tescillenmiş ancak, yol amaçlı toprak alınması nedeniyle büyük bir tahribat yaşamıştır (Şekil 30). Obrukbaşı Kaya Mezarları, mezar odalarının yapılış biçimleri açısından ve çevrede ele geçen seramik parçalarından dolayı şuan için Orta Çağ'da kullanım gördüğünü göstermektedir. Yörenin önemli arkeolojik yerleşimlerinde biri olan Kaleköy Urartu Kalesi, ilçe merkezinin doğusunda ilçeye 20 km uzaklıkta olan Mazgirt Kaleköy Köyü sınırları içerisinde, büyük bir kaya kütlesi üzerinde yer alır (Şekil 31). Son yapılan ziyarette yamaçta yapılan kaçak kazılardan dolayı kalede kare biçimli mekânların olduğu anlaşılmıştır. Bu kale, başkenti Van Havzasında bulunan Orta Demir Çağ uygarlığı olan Urartuların (MÖ 858-639) kuzey uçtaki yerleşimlerinden birisi olması açısından önemlidir. Van merkezde bulunan "krali mezar" örneklerini yansıtan mezarların bu merkezde de yapılmış olması oldukça önemlidir. Mezarlardan en büyüğünün girişinde II. Rusa (MÖ 685-639) dönemine ait mezar yazıtı bulunmaktadır (Schäfer, 1977: 250-251). Mezar, Urartu kaya mezarları içerisinde farklı özellikler de yansıması açısından önemlidir. Mezarın ön odasının giriş tavanında yapılan oyuntular ahşap hatıl izlenimi vermektedir (Şekil 32). Mezarın son derece ince işçilikle yapılmış olması ve mezarın kendisi Tunceli'nin Urartular döneminde çok önemli bir yöre olduğunu göstermektedir. En erken kullanımı Urartular dönemine verilen Mazgirt Elti Hatun Kaya Mezarı, adını aynı köyden almıştır. Kaya mezarının kapısının yönü vadiye doğru olmayıp Kaleköy'e doğru yönlendirilmiş olması dikkat çekicidir. Mezarın kapısının dışını çevreleyen rizalit, ön odaya geçişte tümsekle girilmesi ve kaya işçilik özellikleri Urartu kültürünün özelliklerini yansıtsa da sonraki zamanlarda ve günümüzde de dinsel amaçlı kullanım görmektedir. Mezar odasının bulunduğu tek parça büyük kaba kaya kütlesi yaklaşık 9 m. uzunluğa, 6 m. genişliğe sahiptir (Şekil 33). Efkâr Tepesi, Ovacık ilçe merkezinde yer almaktadır. Büyük bir konglomera kayalık üzerine konumlanmıştır (Şekil 34). Kaçak kazılar ve yol yapımı sırasında yoğun tahribat görmüştür. Erzincan Altıntepe'deki taşıyıcı/sütun parçalarının (Karaosmanoğlu ve Yılmaz, 2013: 276) benzerinin burada ele geçmiş olması, Urartu kültürünün izlerini yansıtmaktadır. Bu durumda Urartu'nun yayılım coğrafyasına bu halkayı da eklemek gerekmektedir. Ovacık İlçesinde yer alan Şahverdi yerleşimi ve çevresinde yüzeyden Orta Demir Çağ tipine uygun oldukça fazla miktarda seramik toplanmıştır. Bu merkezdeki kaya işçiliği, Urartuların işçiliğini anımsatmaktadır. Ayrıca gerek ham metal parçaları, gerekse cüraf örnekleri burada metal üretiminin yapılmış olabileceğine işaret etmektedir (Şekil 35). Elde edilen arkeolojik verilerle kısmen de olsa tarihlemeye çalışılan yukarıdaki yerleşimlerin kronolojik düzleme oturtulması, stratigrafilerinin kesinliğe kavuşması ancak kazılarla mümkün olacağı unutulmamalıdır. Son yıllarda yörede gerçekleştirilen arkeolojik yerleşimlerin sayısallaştırılması projesi sayesinde elde edilen yeni verilerin bu makaleye aktarılmasıyla yörenin potansiyeli daha net anlaşılmaktadır.

Şekil 24. Til Höyük ve yaşanan tahribat.

Şekil 25. Til Höyük seramik buluntuları.

Şekil 26. Göktepe Höyük.

Şekil 27. Göktepe Höyükte yaşanan tahribat.

Şekil 28. Göktepe'nin seramikleri.

Şekil 29. Göktepe Höyük'te ele geçmiş seramikler, obsidyen ve bir adet ağırşak.

Şekil 30. Mazgirt Obrukbaşı Kaya Mezarları.

Şekil 31. Mazgirt Kaleköy Urartu Mezarları ve yerleşimi.

Şekil 32. Kaleköy'ün mezar odasının giriş kısmı ve ahşap tipi süslemesi.

Şekil 33. Elti Hatun Kaya Mezarı.

Şekil 34. Ovacık Efkar Tepesi.

Şekil 35. Ovacık Şahverdi'de bulunan ham metal ve metal cürufu.

Değerlendirme ve Sonuç

Tunceli İli, Anadolu coğrafyasında arkeolojik araştırmaların en az yapıldığı illerin başında gelir. Bu il bütün gizemleriyle aydınlatılmayı, Türkiye Arkeolojisinde eksik kalmış kısımlarının tamamlanmasını beklemektedir. İnsanlık tarihinin en başından itibaren barınma yeri olarak seçilen bu gizemli yöre ne yazık ki araştırmalar için seçilememektedir. Bu durumun birçok sebebi var elbette, ancak yitip giden tüm insanlığın tarihi olmaktadır. Tunceli ili Paleolitik Dönemden itibaren insanların yerleşim gördükleri önemli mağaralara, kaya altlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Yöre içerisinde yapılan yüzey araştırmalarında Neolitik ve sonrasında Kalkolitik Çağa ait önemli ipuçları bulunmuştur. Yapılan yüzey araştırmalarında ve kazılarda MÖ 4. binyıl sonu itibarıyla Doğu Anadolu'nun içinde bulunduğu coğrafyadan bildiğimiz Karaz ve Nahcivan Kulp tipi seramikleriyle Urmiye ve Transkafkasya yöresine kadar kültürel iletişim ağını genişlettiği belirtilmektedir. MÖ 3. binyıl başı itibarıyla devam eden doğu ve kuzey-güney yönlü etkileşimine "Anadolu Tipi Mimarisi" ile batı yönlü etkileşimin de eklendiği söylenebilir. Yörenin MÖ 2. binyıl kültürleri hakkında bilgi verebilecek arkeolojik malzemelere şuan için ulaşılamamıştır. Erken Demir Çağa işaret edebilecek arkeolojik malzemelere çok az yerleşimde ulaşılabilmektedir. Orta Demir Çağa işaret eden arkeolojik malzemelerin yerleşimlerin çoğunda ele geçmiş olması yörenin bu zaman dilimindeki potansiyelini göstermektedir. Daha çok yüzey araştırmalarından elde edilen bu verilerin doğruluğa kavuşması yörenin höyüklerinin korunmasıyla ve onlarda bilimsel kazıların yapılmasıyla mümkün olacaktır. Yapılacak kazı çalışmalarıyla Tunceli'nin arkeolojik sis perdesi aralanacak, aralandıkça kuzey-güney yönlü ilişki ağı da aydınlanacaktır.

Kaynakça

- Aktüre, S. (1997). *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bahar, H. (1989). "Elazığ-Bingöl ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar 1987, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 501-527.
- Danık, E. (2001), Vagirt Kaya Mezarları Hakkında İlk Gözlemler. *İdol, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi, Sayı: 9*, 12-16.
- Danık, E. (2004). Koç ve At Şeklindeki Anadolu Mezar Taşlarının Dağılımı, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı: 4*, Ankara, 19-28.
- Erarslan, A. (2006). "Progress Towards First Cities in Eastern and Southeastern Anatolia (2600-1900 BC): The Local Dynamics of Urbanistic Development, *Tüba-Ar, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, Sayı. 9*, 81-96.
- Erzen, A. (1986). *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Esin, U. (1974a). Tepecik Kazısı 1971, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I. No. 4, Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 109-135.
- Esin, U. (1974b). İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü Tepecik Kazıları (Elazığ), *Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı. XX, Cilt II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, 39-62.
- Fidan, E. (2013). Anadolu Yerleşim Planı Üzerine Yeni Bir Değerlendirme, *Arkeoloji Dergisi, XVIII*, 113-125.
- Frangipane, M. (2003). Doğu Anadolu Son Kalkolitik Çağ. *Arkeoatlas, Sayı 2*, 12-26.
- Hauptmann, H. (1982). Norşuntepe Kazıları 1974, *Keban Projesi 1974- 1975 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri 1, No. 7*, Ankara, 15-70.
- Huntington, E. (1902). The Valley of the Upper Euphrates River and Its People, *Bulletin of the American Geographical Society, Vol. 34, No. 4*, 301-310.
- Işıklı, M. (2011). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü, Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karaosmanoğlu, M. ve Yılmaz, M.A. (2013). Altıntepe Kalesinden Günümüze Yansımalar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 6, Sayı. 25*, 275-282.
- Koşay, H. Z.(1970). Pulur (Sakyol) Kazısı 1968 Ön Raporu, *1968 Yaz Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri: I- Yayın: I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 139- 146.
- Koşay, H. Z. (1971). Pulur (Sakyol) Kazısı 1969, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I. No. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 99-106.
- Koşay, H.Z. (1972). Pulur (Sakyol) Kazısı 1970, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 3*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 127- 138.
- Koşay, H. Z. (1976). Yeniköy Höyüğü Kazısı 1972, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri:1- No.5, Ankara, 175- 193.
- Kökten, K.İ. (1971). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları 1969, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 13- 21.
- Kökten, K.İ. (1972). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1-5.

- Kökten, K.İ. (1974). Keban Baraj Gölü Alanında Diptarih Araştırmaları 1971, *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1-11.
- Kökten, K.İ. (1976). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları 1972, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1-8.
- Palmieri A.M., Hauptmann, A., ve Hess, K., (1998). The Metal Objects in the "Royal" Tomb Dating from 3000 B.C. Found at Arslantepe (Malatya): A New Alloy (CU-AG), *XIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 115-122.
- Schäfer, H.P. (1977). Die Inschrift Rusa II Argistehinis in Mazgirt-Kaleköy, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici XVIII*, 249-268.
- Sevin, V. (2005). Elazığ Bahçecik Yazıtı ve Urartu Eyalet Sistemi Üzerine Düşünceler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.15, Sayı. 2, 379-384.
- Sevin, V. (1997). *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Sevin, V. (1989a). Urartulara Ait Dünyanın En Eski Karayolu, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 47-63.
- Sevin, V. (1989b). Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması 1987, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 451-500.
- Uçankuş, H.T. (2000). *Bir İnsanlık ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji, Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınevi.
- Whallon, R. ve Kantman, S. (1970). Keban Barajı Su Birikim Alanı Yüzey Araştırması, *1968 Yaz Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri: I- Yayın: I. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1-12.
- Yakar, J. (1985). *The Later Prehistory of Anatolia-the Late Chalcolithic and Early Bronze Age. Cilt:2, Part I*. Oxford: British Archaeological Reports.
- Yalçınkaya, I. (1985). Araştırmaların Işığında Anadolu Alt Paleolitik'i ve Sorunlarına Genel bir Bakış, *Antropoloji Dergisi*, 12, Ankara, 8-22.
- Yalçınkaya, I., H. Muller-Beck ve G. Albrecht. (1987). Fırat Vadisinde, Adıyaman-Samsat ve Malatya-Kuruçay Çevrelerinde Paleolitik Gözlemler 1979, *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 29-33.
- Yaylalı, S. (2008). Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ Kültürü, *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, Graphis Matbaa, İstanbul, 165-187.
- Yıldırım, R. (1997). *Eskiçağ'da Anadolu*. İzmir: Meram Yayıncılık.
- Yiğit, T. (1995). Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İšuwa Bölgesi, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28, Ankara, 233-251.

Summary

The province of Tunceli, which is located in the Eastern Anatolian Region, contains the traces of various cultures and civilizations due to its having the role of being a bridge in carrying the cultures between its north and south. Even today, it has the position of the most important place in transportation network between Malatya-Elazığ and Erzincan-Erzurum. Besides, when we have a look at the archaeological data, it is determined that the city has communication with the Caucasus, Mesopotamia and Central Anatolia. Tunceli province is an important geographical location with a significant mountainous zone, rift zones in these mountains and high plateaus. It contains in its rugged geography hundreds of historical settlements waiting for us, which lay along the natural passages and the roads, and obliterated their traces today. Not carrying out archaeological studies in Tunceli, prevents these mysterious settlements from being brought into the light.

Even in the partial researches that are carried out in Tunceli, the very first footprints belonging to human reaches out to the Paleolithic Period. It was determined that the cultural process of the people that started with the transition from hunting-collecting to settled lifestyle reaches out to the Neolithic Period or to the Chalcolithic Period right after that, in this difficult geography. In this mysterious region of our country, which is wondered the most but searched the least, making researches in the mounds and carrying out archaeological excavations are necessary. Together with the rises in the archaeological studies in Tunceli, which is located on the immigration routes due to its geographical position, new information on how the cultural tradition develops in Eastern Anatolia will be obtained. The archaeological settlements in the Tunceli region, which keep the mystery of our cultural tradition in themselves, still have numerous mysteries that will change the history of humanity. These settlements' pottery, architecture, furnaces, metal artifacts and other numerous pieces of art are in fact out non-speaking witnesses to the history. In the light of these findings, we will be able to perform evaluations about the spreading, interregional relations and development of our culture. With this study, we will take the historical places in Tunceli region as the subjects for evaluation. In our study, two basic rules for reaching the correct results have been taken into account. The first one among them is the literature and the second one is the latest data according to the official records as of 2017. The literature studies, in fact, have revealed that, considerably little number of studies has been carried out for the Tunceli province. The fact that there has been no excavation carried out in the interior parts other than the small sized drilling excavations made on a small area because of the dam construction in the southern part of the region is the result of this situation. The reports in these studies do not represent the whole of the cultural values of the Tunceli region; because, Tunceli's inner geography is the home to many caves that will enlighten the Paleolithic Period and numerous mounds that will enlighten the Historic and Prehistoric Periods. Currently, the data obtained from the researches on the surface show that this area reaches to as far as the Prehistoric Ages. Together with the future excavations, traces from the lives of people, who had their own cultural texture in those eras, will be reached. Probably, the traces of the civilizations that have different architectural structures, furnaces, ceramics, ornaments, and different languages and religions will be reached. With the completion of the geographical circle that has missing parts in Anatolian Archeology, many missing information will be added to the literature of archaeology. Also, the information that will change the direction of the archaeology currently known and the course of the history can be reached. Recently, there has been an increasing desire in the scientific world to investigate this area. This desire is also present in the archaeologists of the official institutions. The second method for our study to reach the correct results is based on scientific, quantitative and visual sources obtained as the result of the efforts of these archaeologists. The data obtained from the studies regarding the digitization of the cultural assets carried out around the province by the authors of the article were evaluated and written. The geographical coordinates of the centers that were visited during the field studies were taken and marked on the map. Archaeological materials obtained from the surfaces of these centers have been taken under evaluation by scanning the sources in the literature. The statistical inventory of the data obtained after tough and troubling days was made and the scripts of this article were formed.